

БЪЛГАРИЯ – ДОКЛАД ЗА СТРАНАТА

РЕЗЮМЕ

Резюмето на доклада за България включва кратка информация за националната образователна система, институциите и законодателната рамка в системата на продължаващото и професионалното образование, системата на кариерното ориентиране, която може да бъде полезна за специалистите по кариерно ориентиране и консултанти, предоставящи услуги на лица в неравностойно положение на пазара на труда.

В България е възприета **Национална квалификационна рамка на Република България (НКР)** [1], въведени ECTS за висшето образование и ECVET за професионалното образование и обучение, включително за продължаващото и неформалното обучение предстои да бъдат приети. НКР обхваща цялата образователна система и всички нейни квалификации. Тя обхваща девет нива, включително нулево (подготвително). Нивата от първо до четвърто съответстват на етапите за обучение и квалификация в системата на училищното образование – общо и професионално. Пето ниво съответства на обучение в професионален колеж след средно образование за придобиване на четвърта степен на професионална квалификация. Нивата от шесто до осмо включват квалификации, придобити в системата на висшето образование – образователно-квалификационни степени „Професионален бакалавър“, „Бакалавър“ и „Магистър“ и образователна и научна степен „Доктор“.

ЗАКОНОВИ ИЗИСКВАНИЯ ПО ОТНОШЕНИЕ НА ОБРАЗОВАНИЕ, ОБУЧЕНИЕ И КАРИЕРНО ОРИЕНТИРАНЕ

Конституция на Република България [2], която регламентира правото на образование и задълженията на държавата да насърчава образованието.

Кодекс на труда [3] – урежда трудовите отношения между работник и работодател и други отношения, пряко свързани с тях.

Закон за предучилищното и училищното образование [4] поставя законодателната основа на образователната реформа. В закона са регламентирани различни разпоредби, които ще влязат в сила през следващите няколко години: възможности за предоставяне на субсидии от държавния бюджет на частните училища, създаването на нов държавен орган за контрол на качеството в системата на образованието, промяна на продължителността на обучението за придобиване на образователна степен, и др.

Закон за професионалното образование и обучение [5] – урежда обществените отношения, свързани със: осигуряване на правото на професионално образование и обучение (ПОО) награжданите; задоволяване на потребностите от квалифицирана и конкурентоспособна работна сила; осигуряване на условия за функциониране и развитие на системата за ПОО.

Закон за висшето образование [6] урежда създаването, функциите, управлението и финансирането на висшето образование и прилагането на системата за натрупване и трансфер на кредити (ECTS) за оценка на придобитите знания и умения.

Закон за насърчаване на заетостта [7] – урежда обществените отношения, свързани с увеличаването на заетостта и пригодността за заетост чрез програми и мерки за професионално обучение на възрастни и учене през целия живот, както и насърчаване на професионалното информиране и консултиране, мотивационно обучение и обучение за придобиване на професионална квалификация на заети и безработни лица. Законът предоставя възможности за прилагане на активни мерки за подпомагане на достъпа до заетост на „Групи в неравностойно

положение на пазара на труда“, които включват групи безработни лица с по-ниска конкурентоспособност на пазара на труда: безработни младежи; безработни младежи с трайни увреждания; безработни младежи от социални заведения, завършили образованието си; продължително безработни лица; безработни лица с трайни увреждания; безработни лица - самотни родители (осиновители) и/или майки (осиновителки) с деца до 5-годишна възраст; безработни лица, изтърпели наказание лишаване от свобода; безработни над 50-годишна възраст; безработни лица с основно или по-ниско образование и без професионална квалификация; други групи безработни лица.

Закон за занаятите [8] – урежда отношенията, свързани с практикуването на занаяти, занаятчийски организации и съответно обучение.

Закон за юридическите лица с нестопанска цел [9]. Според българското законодателство голяма група от юридически лица с нестопанска цел, като неправителствени организации, също може да предоставя професионално обучение на възрастни.

Други стратегически документи:

- Национална стратегия за учене през целия живот за периода 2014-2020 г. [10].
- Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2014 – 2020 г. [11].
- Стратегия за развитие на професионалното образование и обучение в Р. България за периода 2015-2020г. [12].
- Пътна карта на кариерното ориентиране в България 2009 – 2013 г. [13].
- Национален план за действие по заетостта [14].

ИНСТИТУЦИОНАЛНА РАМКА ЗА УПРАВЛЕНИЕ НА НАЦИОНАЛНАТА СИСТЕМА ЗА ОБРАЗОВАНИЕ, ПРОДЪЛЖАВАЩО ОБУЧЕНИЕ, ПРОФЕСИОНАЛНО ОБРАЗОВАНИЕ И ОБУЧЕНИЕ И КАРИЕРНО ОРИЕНТИРАНЕ

Институции на национално ниво:

Министерският съвет определя държавната политика в областта на образованието, включително ПОО, заетостта и пазара на труда.

Министерството на образованието и науката ръководи, координира и провежда държавната политика в областта на ПОО; регулира и методически ръководи продължаващото професионално обучение.

Министерството на труда и социалната политика разработва, координира и провежда държавната политика за насърчаване на заетостта и обучението за придобиване на професионална квалификация на безработни и заети лица. То е отговорно за изготвянето на годишния Национален план за действие по заетостта за определяне на потребностите от професионално обучение чрез анализ на тенденциите на пазара на труда, както и организирането на професионални консултации за възрастни. То организира разработването и поддържането на Националната класификация на професиите и длъжностите в България.

Центърът за развитие на човешките ресурси [15] организира, съветва, координира и осъществява проекти и изследвания в областта на образованието, ПОО, пазара на труда и човешките ресурси в България.

Агенцията по заетостта към Министерството на труда и социалната политика провежда държавната политика по насърчаване на заетостта, защита на пазара на труда, професионално

информирани и консултирани, професионално и мотивационно обучение на безработни и заети лица, както и посреднически услуги в сферата на заетостта.

Националната агенция за професионално образование и обучение (НАПОО) [16] допринася за развитието и осигуряването на качество в ПОО, както и за създаването и функционирането на интегрирана система за повишаване на пригодността за заетост на различни целеви групи на всички етапи от живота им – студенти, младежи, възрастни (безработни и заети).

Министерството на културата провежда държавната политика в училищата по изкуствата; участва в разработването, съгласуването и актуализирането на Държавните образователни изисквания за придобиване на професионална квалификация; участва в разработването, съгласуването и актуализирането на Списъка на професиите за ПОО.

Министерството на здравеопазването участва в съгласуването на Списъка на професиите за ПОО; определя хроничните заболявания, физически и сензорни увреждания, както и професиите и специалностите, противоположни за ПОО.

Отрасловите министерства участват в: разработването, съгласуването и актуализирането на държавните образователни изисквания за придобиване на професионална квалификация; развитието, съгласуването и актуализирането на Списъка на професиите за ПОО; координирането на плана за държавния прием в училищата, финансирани чрез разпределяне на техните бюджетни средства за професионално образование и обучение и контролират тяхното използване; дейностите на управителния съвет и експертните комисии в НАПОО.

Представителните организации на работодателите и организациите на работниците и служителите на национално равнище са ангажирани с: разработването, съгласуването и актуализирането на държавните образователни изисквания за придобиване на професионална квалификация; развитието, съгласуването и актуализирането на Списъка на професиите за ПОО; дейностите на Управителния съвет и експертните комисии в НАПОО; организирането и провеждането на изпити за придобиване на професионална квалификация.

Институции на регионално ниво:

Регионалните служби по заетостта координират изпълнението на държавната политика за придобиване на професионална квалификация; предлагат мерки и проекти за обучение; координират и подпомагат дейността на местните дирекции „Бюро по труда“, включително услуги за професионално ориентиране и консултиране в региона.

Регионалните инспекторати по образованието провеждат държавната политика в областта на ПОО чрез разработване на проекти, програми и стратегии за развитие, функциониране и подобряване на ПОО в региона.

Областната администрация участва в провеждането на държавната политика за заетост и професионално обучение в региона.

Институции на местно ниво:

Общините провеждат държавната политика в областта на ПОО на тяхна територия. Те участват във финансирането на ПОО със средства от общинския бюджет, главно за дейности, свързани с определянето на необходимия персонал и подобряване на оборудването на училищата.

Дирекциите „Бюро по труда“ извършват посредничество за намиране на работа; предоставят професионална информация, съвети и насоки за включване в най-подходящата програма/ мярка за заетост и обучение; организират професионално и мотивационно обучение на заети и безработни лица.

Доставчици на продължаващо и професионално образование и обучение: Продължаващо професионално обучение в страната се провежда от институции, действащи в системата на формалното образование и обучение, и от институции, които извършват неформално обучение. Обучение за придобиване на професионална квалификация могат да провеждат министерства, общини, университети, болници (университетски и многопрофилни), организации на работодатели и отделни работодатели, организации на работници и служители, браншови организации, синдикати, организации на гражданското общество, центрове за професионално обучение, лицензирани към НАПОО.

ИЗТОЧНИЦИ НА ИНФОРМАЦИЯ ЗА ПРОДЪЛЖАВАЩО ОБРАЗОВАНИЕ И ПРОФЕСИОНАЛНО ОБУЧЕНИЕ:

Водеща институция в национална информационна структура е **Националният център за информация и документация** [17]. Центърът поддържа информационни масиви, като изгражда и развива специализирани бази данни в областта на образованието, науката, технологиите и иновациите.

Публичният регистър на Министерството на образованието [18] включва списъци на всички държавни, общински и частни професионални училища, както и на частни професионални колежи в средното образование.

НАПОО, Агенцията по заетостта, Висшите учебни заведения предоставят информация за възможностите за обучение и преквалификация.

ИЗТОЧНИЦИ ЗА ФИНАНСИРАНЕ:

Предучилищното и училищното образование в България е безплатно и се финансира от държавата. Висшето образование се финансира чрез държавна субсидия и събиране на такси за обучение в държавните висши училища. Финансирането на услугите по кариерно консултиране в системата на образованието и заетостта се осигуряват от държавния бюджет. Агенцията по заетостта финансира професионалното обучение и мотивационно обучение на безработни лица, както и осигурява стипендии за безработни лица, включени в професионалното обучение.

Частните образователни институции не се финансират от държавата. Образованието и обучението могат да бъдат финансирани от работодателя и да се самофинансират от обучаемите.

Оперативна програма „Развитие на човешките ресурси“ (ОПРЧР) [19] има няколко основни приоритета, включително образование и обучение. На всички групи и възрастови нива се предлагат възможности за учене през целия живот, като се финансират специфични проекти, насочени към повишаване на достъпа до заетост, активното включване и социалната интеграция на целеви групи лица в неравностойно положение на пазара на труда – неактивни лица, лица от маргинализирани общности, лица с ниско образование и квалификация и др.

Оперативната програма „Наука и образование за интелигентен растеж“ [19] описва приоритетите и целите за инвестиране за подобряване на научните изследвания и иновациите,

общото и висшето образование и професионалното обучение в България. Инвестициите в образованието целят подобряване на ключови компетентности на учениците и децата, включително чрез иновативни методи на преподаване.

ИЗИСКВАНИЯ НА ПАЗАРА НА ТРУДА

Институциите, отговорни за формиране и изпълнение на политиката в областта на ПОО, отговарят и за осигуряване на връзката между ПОО и тенденциите в развитието на пазара на труда. Като цяло се търси по-тясно обвързване на ПОО с икономическите приоритети на общините и регионите. Все още обаче в част от училищата се запазва обучението по традиционни за училищата професии, въпреки затихването или закриването на определени производства. Разминаването между придобитата квалификация и възможността за реализация водят до отлив от ПОО на немалка част от младите хора, както и до липсата на подходяща работна ръка. Именно затова работодатели, търсещи работа и заети лица се насочват към продължаващо-то професионално обучение, което на практика довършва подготовката на специалистите, адаптира я към нуждите на пазара на труда и дава възможност за придобиване на практически знания и умения в реална работна среда.

ПРОФЕСИОНАЛНО И КАРИЕРНО ОРИЕНТИРАНЕ И КОНСУЛТИРАНЕ

Към настоящия момент основните доставчици на услуги по кариерно ориентиране и консултиране са от публичния сектор. В училищното образование отговорността за професионално ориентиране и кариерно консултиране носят кариерните консултанти към Регионалните кариерни центрове към Министерството на образованието и науката. В сферата на висшето образование консултирането се извършва от кариерните консултанти към кариерните центрове във висшите училища. В системата на заетостта тази роля се поема от трудови медиатори и психолози към Дирекции „Бюро по труда“, както и от кариерните консултанти от Регионалните Кариерни центрове към Агенция по заетостта.

В частния сектор услуги по професионално ориентиране и консултиране се предлагат от Центровете за информация и професионално ориентиране, лицензирани от НАПОО; фирми предоставящи посредническа дейност по наемане на работа; организации, предоставящи консултантски и обучителни услуги. Кариерното консултиране и ориентирането в частния сектор все още не е достатъчно развито и популярно и доставчиците на подобни услуги имат слабо влияние върху ситуацията на пазара на труда в България.

Специалистите, които са ангажирани в сферата на кариерното консултиране и развитие, са главно лица с висше образование – хуманитарен профил (психология, педагогика, социология, социални дейности), но също така и специалисти от други професионални направления – икономика, управление на човешките ресурси, мениджмънт, организация на труда и т.н, тъй като няма определени законови изисквания за заемане на длъжността.

Възможностите за специализирано продължаващо обучение за кариерни консултанти в българските висши учебни заведения и институции за продължаващо обучение засега са ограничени. Това се дължи най-вече на факта, че кариерното консултиране до момента се разглежда като част от педагогиката, а не като самостоятелна тематична област и професионалното ориентиране се предлага на ученици и студенти като част от общата учебна програма. Въпреки всичко, към настоящия момент съществуват различни варианти за допълнителна квалификация и обучение.

През 2006 г. в България за първи път е представена международната Програма за сертифициране на кариерни консултанти (Global Career Development Facilitator – GCDF), която се прилага в повече от 40 държави в цял свят. GCDF предлага стандартизация и сертифициране на специалистите по кариерно консултиране, съобразена с конкретните характеристики на различните държави. В България програмата се управлява от Фондация на бизнеса за образованието (Business Foundation for Education), представител на Националния борд на сертифицираните консултанти в България [20].

След включването на длъжността „Кариерен консултант“ в Националната класификация на професиите и длъжностите [21] в някои Български университети се разработват различни магистърски програми и програми за следдипломна квалификация в направление Кариерно ориентиране. Специализирани програми за обучение на кариерни консултанти, които се предлагат в момента в университетите са:

- **„Кариерно консултиране и развитие“** – магистърска програма в Русенски университет „Ангел Кънчев“ [22];
- **„Кариерно образование в институции и мрежи за неформално образование“** – магистърска програма, задочно обучение в Софийски университет „Св. Климент Охридски“ [23];
- **„Мениджмънт на човешките ресурси“** – квалификационна програма във Великотърновски университет „Св.Св. Кирил и Методий“ [24].

В повечето университети съществуват Центрове за кариерно развитие. Услугите, които те предоставят, включват: кариерно консултиране, организиране на семинари по кариерно развитие, организиране на информационни дни за стажантски програми, организиране на стажантски програми и изграждане на практически умения и опит сред младите хора. Центровете осигуряват и взаимодействие между университетите и бизнеса.

ДОПЪЛНИТЕЛНИ КОМЕНТАРИ

В Закона за професионалното образование и обучение са направени важни промени, които регламентират валидирането на знания, умения и компетентности, придобити чрез неформално и самостоятелно учене; осигуряването на качество на ПОО; натрупването и трансфер на кредити в професионалното образование и обучение; дуалното обучение.

ДОБРИ ПРАКТИКИ

По проект **„Система за кариерно ориентиране в училищното образование“** са създадени Регионални центрове за кариерно ориентиране към Регионалните инспекторати по образование, наети са квалифицирани кариерни консултанти, които предоставят услуги по кариерно ориентиране на ученици и родители и е създаден Национален портал за кариерно ориентиране на учениците [25].

В рамките на изпълняваната от Агенция по заетостта **схема „Услуги за развитие на гъвкав пазар на труда“** са създадени Регионални кариерни центрове в някои от големите градове, където се предоставят услуги по професионално информиране и ориентиране на възрастни, както и разработване на планове за кариерно развитие.

По проект **Еврогайдънс България** [26], управляван от Центъра за развитие на човешки ресурси, са обучени кариерни консултанти и се провеждат различни информационни кампании.

Еврогайдънс България е част от европейска мрежа от центрове в 33 страни, която подпомага развитието на качествени услуги за кариерно ориентиране в Европа и осигурява информация за възможности за образователна мобилност в Европа.

ИЗТОЧНИЦИ

(Онлайн ресурси, посетени Февруари 2017):

- [1] Национална квалификационна рамка на Република България: <http://www.strategy.bg/StrategicDocuments/View.aspx?lang=bg-BG&Id=719>
- [2] Конституция на Република България, обнародвана в Държавен вестник № 56/13.07.1991, последна промяна ДВ № 100/18.12.2015
- [3] Кодекс на труда, обнародван в Държавен вестник № 26 /01.04.1986, последна промяна ДВ № 105/30.12.2016
- [4] Закон за предучилищното и училищното образование, обнародван в Държавен вестник № 79/13.10.2015, последна промяна ДВ № 105/30.12.2016
- [5] Закон за професионалното образование и обучение, обнародван в Държавен вестник № 68/30.07.1999, последна промяна ДВ № 59/29.07.2016
- [6] Закон за висшето образование, обнародван в Държавен вестник № 112 /27.12.1995, последна промяна ДВ № 98/09.12.2016
- [7] Закон за насърчаване на заетостта, обнародван в Държавен вестник № 112 /29.12.2001, последна промяна ДВ № 88/08.11.2016
- [8] Закон за занаятите, обнародван в Държавен вестник №42 /27.04.2001, последна промяна ДВ № 79/13.10.2015
- [9] Закон за юридическите лица с нестопанска цел, обнародван в Държавен вестник № 81 /06.10.2000, последна промяна ДВ № 103/27.12.2016
- [10] Национална стратегия за учене през целия живот за периода 2014-2020: <http://www.mon.bg/?go=page&pagelid=74&subpagelid=143>
- [11] Стратегия за развитие на висшето образование в Република България за периода 2014-2020: <http://www.mon.bg/?go=page&pagelid=74&subpagelid=143>
- [12] Стратегия за развитие на професионалното образование и обучение в Република България за периода 2015-2020: <http://www.navet.government.bg/bg/media/Strategia-POO-2014.pdf>
- [13] Пътна карта на кариерното ориентиране в България 2009–2013: http://www.navet.government.bg/bg/media/Career-guidance-for_Life.pdf
- [14] Национален план за действие по заетостта: <https://mlsp.government.bg/index.php?section=POLICIESI&lang=&l=249>
- [15] Център за развитие на човешките ресурси: <http://www.hrdc.bg>
- [16] Национална агенция за професионално образование и обучение: <http://www.navet.government.bg>
- [17] Национален център за информация и документация: <http://nacid.bg/bg/>
- [18] Министерство на образованието и науката, Регистър на средните училища и детските градини, Регистър на частните професионални колежи в средното образование: <http://www.mon.bg/?go=page&pagelid=8&subpagelid=78>
- [19] Оперативни програми: <http://www.eufunds.bg/>
- [20] Национален борд на сертифицираните консултанти в България: <http://bulgaria.nbcc.org/bg/>

- [21] Национална класификация на професиите и длъжностите: http://www.nsi.bg/sites/default/files/files/pages/Classifics/NKPD-2011_1-928.pdf
- [22] Русенски университет „Ангел Кънчев“: <https://www.uni-ruse.bg>
- [23] Кариерно образование в институции и мрежи за неформално образование: https://www.uni-sofia.bg/index.php/bul/universitet_t/fakulteti/fakultet_po_pedagogika/uchebna_dejnost_bakalavri_magistri_doktoranti_sdk/magist_rski_programi/fakultet_po_pedagogika/neformalno_obrazovanie/karierno_obrazovanie_v_institucii_i_mrezi_za_neformalno_obrazovanie_zadochno_obuchenie
- [24] Мениджмънт на човешките ресурси: <http://www.uni-vt.bg/bul/spec/speclist.aspx?sptype=4>
- [25] Национален портал за кариерно ориентиране на учениците: <http://orientirane.mon.bg/>
- [26] Еврогайдънс България: <http://euroguidance.hrdc.bg/>

РАЗРАБОТЕН ОТ:

РУСЕНСКИ УНИВЕРСИТЕТ „АНГЕЛ КЪНЧЕВ“

проф. д-р Николай МИХАЙЛОВ

доц. д-р Емилия ВЕЛИКОВА

гл. ас. Милена ПОПОВА

гл. ас. д-р Свилен КУНЕВ

доц. д-р Йоана РУСЕВА

ТЕРИТОРИАЛНА ОРГАНИЗАЦИЯ НА НАУЧНО-ТЕХНИЧЕСКИТЕ СПЕЦИАЛИСТИ – РУСЕ

инж. Здравко ЦАНКОВ

инж. Ана ЧИПРИЯНОВА

инж. Светлана ГАНЧЕВА

Елка ПОПОВА